

**ÜMUMPEDAQOJİ PROBLEMLƏR
GENERAL PEDAGOGICAL PROBLEMS
ОБЩЕПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ**

UOT 37.1

Mələk Əlislam qızı Zamanova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
<https://orcid.org/0000-0002-8895-8859>
E-mail: zamanovamelek71@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(6\).32-37](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(6).32-37)*

**İTERAKTİV TƏHSİL MÜHİTİNDƏ ŞAĞIRDLƏRİN MOBİL ÖZÜNÜTƏŞKİL
BACARIQLARININ İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Melek Alislam Zamanova

*associate professor
Azerbaijan State Pedagogical University, doctor of philosophy in pedagogy*

**FEATURES OF DEVELOPING STUDENTS' MOBILE SELF-ORGANIZATION SKILLS
IN AN INTERACTIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

Мелек Алислам гызы Заманова

*доцент Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
доктор философии по педагогике,*

**ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ МОБИЛЬНОЙ САМООРГАНИЗАЦИИ
УЧАЩИХСЯ В ИНТЕРАКТИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ**

Xülasə. Yeni humanist-innovativ təhsil növünə keçidin tələblərinə cavab verən innovativ pedaqoji texnologiyalardan birinin məktəblilərin bilik, bacarıq və həyat təcrübəsini mənimsəməsi prosesinə diqqətin yönəldilməsi zamanı, onların dəyişdirilən hal metodu səriştələrə çevrilir. İnteqrasiya edilmiş yanaşmanın tətbiqinin məqsədəuyğunluğu onunla bağlıdır ki, mahiyyət etibarı ilə iş üzərində iş innovativ xarakter daşıyır: bu, şagirdlərdən əvvəllər öyrənilmiş materiala əsaslanaraq yeni bilikləri tətbiq etməyi tələb edir, müstəqil hərəkət etmək və qərar qəbul etmək bacarığını inkişaf etdirir, konkret vəzifələri yerinə yetirmək üçün informasiya və kompüter texnologiyalarından istifadə etməklə müxtəlif mənbələrdən yeni məlumatları axtarmaq, toplamaq və tətbiq etmək, tənqidi düşüncəni, yaradıcılıq və özünü inkişaf etdirmək istəyini inkişaf etdirir, müstəqil öyrənmək istəyi və bacarığı formalaşdırır.

Açar sözlər: *sinergetika, innovativ təhsil, integrasiya, pedaqogika, idarəetmə, elmi fəaliyyət, şəxsiyyət*

Abstract. One of the innovative pedagogical technologies that meets the requirements of the transition to a new humanistic-innovative type of education is the process of assimilation of knowledge, skills and life experience by schoolchildren, their modified state method is transformed into competencies. The expediency of applying an integrated approach is due to the fact that work on the task, by its very nature, is innovative in nature: it requires students to apply new knowledge based on previously studied material, develops the ability to act independently and make decisions, searches for, collects and applies new information from various sources using information and computer technologies to perform specific tasks, develops critical thinking, creativity and the desire for self-development, forms the desire and ability to learn independently.

Keywords: *synergy, innovative education, integration, pedagogy, management, scientific activity, personality*

Аннотация. Одной из инновационных педагогических технологий, отвечающей требованиям перехода к новому гуманистически-инновационному типу образования, является процесс усвоения школьниками знаний, умений и жизненного опыта то есть их модифицированный государственный

метод трансформируется в компетенции. Целесообразность применения комплексного подхода обусловлена тем, что работа над заданием по своей природе носит инновационный характер: требует от учащихся применения новых знаний на основе ранее изученного материала, развивает умение самостоятельно действовать и принимать решения, осуществляет поиск, сбор и применение новой информации из различных источников с использованием информационно-компьютерных технологий для выполнения конкретных заданий, развивает критическое мышление, креативность и стремление к саморазвитию, формирует желание и умение самостоятельно учиться.

Ключевые слова: синергия, инновационное образование, интеграция, педагогика, управление, научная деятельность, личность

Giriş. Son sosial transformasiyalar peşəkar özünütəşkil səviyyəsinə yüksək tələblər qoyur – şəxsi keyfiyyətləri və peşəkarlığı özündə birləşdirən pedaqoji yetkinliyin göstəricisi kimi özünü təşkil edən bir sistem kimi gələcəyin müəllimi yüksək mənəvi-əxlaqi inkişafa, effektiv rəqəmsal savadlılığa, analitik qabiliyyətə, öyrənmə qabiliyyətinə (ömür boyu öyrənmə), inkişaf etmiş emosional intellektə, öz işinin təşkilatçılıq bacarığına və s. tələbələrin fəaliyyəti və dizayn düşüncəsi baxımdan, şagirdlərdə müvafiq bacarıqların formalaşdırılması metodlarını tələb edir.

Son illərdə dünyada baş verən sosial-iqtisadi dəyişikliklər göstərir ki, təhsilin inkişaf tendensiyası insanın təbii potensialının üzə çıxarılması və mədəniyyət dəyərlərinin öyrənilməsi prosesinə cəlb edilməsi yolu ilə onun intellektuallığını artırmaqdır. Bildiyimiz kimi, təhsil insan aləminə dair müəyyən baxış və anlayış üzərində qurulur, təhsilin məzmununun qavranılmasında və şüurunda onun subyekt mövqeyini müəyyən edir. Pedaqogikada inkişaf etmiş müxtəlif təhsil paradigmalarının müqayisəli təhlili göstərir ki, müasir şəraitdə təhsilin inkişafının daha perspektivli istiqaməti şagirdlərin özünütəşkil etmək və özünü inkişaf etdirmək üçün böyük potensiala malik mürəkkəb sinergetik sistemlər kimi nəzərdən keçirməkdir. Bununla əlaqədar olaraq, 2030-cu ilə qədər təhsilin inkişafına dair milli doktrina təhsilin inkişafının əsas məqsədlərindən biri bütün təhsilin tərkib hissəsi kimi şagirdlərin özünütəşkilinin müxtəlif forma və növlərinə dəstək vermək kimi müəyyən edilmişdir. Bu ideologiya həm də təhsil standartlarının əsasını təşkil edir ki, burada akademik fənlərin öyrənilməsinə ayrılan vaxtın demək olar ki, yarısı şagirdlərin müstəqil işinə ayrılır, burada onların potensial imkanları və özünü təşkili bacarıqları aşkar edilməlidir. Bu baxımdan, interaktiv təhsil mühitində şagirdlərin özünü təşkili ümumi təhsilin müasir inkişaf tənzimləmələrindən birinə çevrilir.

İnsan fəaliyyətinin özünü təşkili pedaqogikada yeni bir hadisə deyil. İnsanın idrak proseslərinin strukturu psixologiyada çoxdan məlumdur, insanın rəşional mülahizəsinin məntiqi Aristotel tərəfindən açılmış, insanın özünüdərk yolu ilə özünü dərk etməsinin mahiyyəti Şərq ənənəvi mədəniyyətində məlumdur. Sistemdə daxili dinamikasına görə nizamlanma, insanın düzgün mülahizəsini asanlaşdırmaq R. Dekartın “Metod haqqında danışmaq” əsərində təklif edilmişdir. Belə ki, insanın təbii neyrofizioloji özünü tənzimləmə mexanizmi var və obyektədən alınan məlumatlara və əvvəlki təsirlərin izlərinin yaddaşında fəallaşmasına əsaslanaraq, gələcək hərəkətlərinin nəticəsini qabaqcadan görməyə qadirdir. Psixoloji ədəbiyyatda özünütəşkil etmə terminindən istifadə olunmasa da, özünütəşkil etmə bacarıqlarını mükəmməl bilən insanların özünü reallaşdıran və uğurla fəaliyyət göstərən nümunələri var.

Özünütəşkil elmi termin kimi ilk dəfə Uilyam Eşbinin elmi nəşrində iki mənada meydana çıxmışdır: dinamik sistemin komponentləri arasında əlaqə kimi kortəbii olaraq yaranır və inkişaf edir və sistemin qeyri-mütəşəkkilliyi sabit vəziyyətə gəlir. Sinergikanın özünütəşkil etmə elmi kimi banisi Q. Haken özünütəşkil etməyi “açıq sistemdə onun tərkib hissələrinin bir çox elementlərinin əlaqələndirilmiş qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində nizamlanma (məkan, zaman və ya məkan-zaman) prosesi” kimi izah etmişdir. Özünütəşkilin formalaşdırılmasında sistem elementlərinin əlaqələndirilmiş qarşılıqlı əlaqəsinin nə üçün xarici təsir mexanizmi və ya sistemin daxili enerjisi hesabına baş verdiyi tam aydın deyil. İ. Priqojin “Bioloji nizam, quruluş və qeyri-sabitlik” əsərində özünü təşkili enerji və maddənin kifayət qədər intensiv axını hesabına qeyri-tarazlıq dissipativ mühitlərdə sabit nizamlı strukturların kortəbii (xarici təşkilati təsirlər tələb etməyən) qurulması kimi müəyyən etməklə belə qeyri-müəyyənliyi aradan qaldırır.

Sosial sistemlərdə özünütəşkilatın mahiyyətini onun iştirakçıları tərəfindən məqsədyönlü şəkildə yaradılmış və inkişaf etdirilən sistem elementlərinin qarşılıqlı əlaqəsi kimi müəyyən etmişdir. “Özünütəşkil” kateqoriyasının formalaşması və inkişafı dinamikasının retrospektiv təhlili göstərir ki, onun birmənalı tərifı hələ mövcud deyil və bu, onun müxtəlif xarakterli sistemlərə tətbiq edilməsi ilə əlaqədardır. Bu fikir tədqiqatçıların fərqləndirdiyi faktı ilə təsdiqlənir: şəxsi, fəaliyyətə əsaslanan, texnoloji, sinergetik və özünü təşkili xarakterizə etmək üçün integral yanaşmalar.

Fəlsəfi lüğətdə daha müfəssəl tərif var: “Sinergetika müasir özünütəşkilətmə nəzəriyyəsidir, özünütəşkilətmə, qeyri-xəttilik, qeyri-tarazlıq, qlobal təkamül, proseslərin tədqiqi ilə bağlı yeni dünyagörüşüdür. “xaos vasitəsilə nizamin” formalaşması (İ. Priqojin), bifurkasiya dəyişiklikləri, zamanın dönməzliyi, təkamül proseslərinin əsas xarakterik xüsusiyyəti kimi qeyri-sabitlik”.

Fikrimizcə, sinergetika mürəkkəb sistemlərin və özünütəşkilətmə hadisələrinin öyrənilməsi bilik sahələrinə aid olan universal metodoloji paradigmanın bir hissəsidir və öyrənilən subyektlərə və obyektlərə vahid fənlərarası yanaşmanı təmsil edir.

Sinergetikanın mövzusu özünütəşkil mexanizmləridir. Buna görə də özünütəşkilətmə nəzəriyyəsi adlanır. “Sinergetikada özünütəşkilətmə xüsusi kritik nöqtələrin yaxınlığında tarazlıqdan uzaq vəziyyətdə olan mürəkkəb qeyri-xətti sistemlərdə makroskopik nizamlı məkan-zaman strukturlarının yaranması proseslərinə aiddir”. Bəzən özünütəşkilat “xarici təsir olmadan, daxili səbəblərə görə hər hansı elementlərin sıralanması” kimi müəyyən edilir.

Q. Hakenin fikrincə, özünütəşkilətmə xüsusiyyətləri ən müxtəlif təbiətli obyektlər tərəfindən aşkar edilir. Özünütəşkilətmə prosesləri mövcud olanların yenidən qurulması və sistemin elementləri arasında yeni əlaqələrin formalaşması hesabına baş verir. Özünü təşkili proseslərinin fərqli xüsusiyyəti onların məqsədyönlü, lakin eyni zamanda təbii, kortəbii xarakteridir: sistemin ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi zamanı baş verən bu proseslər bu və ya digər dərəcədə muxtar, ətraf mühitdən nisbətən müstəqildir. Özünütəşkilətmə prosesi təsadüf və zərurətin

qarşılıqlı təsiri nəticəsində baş verir və həmişə qeyri-sabitlikdən sabitliyə keçidlə bağlıdır.

Özünütəşkil, hər hansı bir fəaliyyət kimi, öz struktur komponentlərinə malikdir: mövzu, obyekt, məqsədlər, məzmun, həyata keçirmə vasitələri.

Özünütəşkilin subyektı fərdi olaraq, yəni öz təşəbbüsü ilə, şüurlu şəkildə, pedaqoji və digər hərəkətlərdən nisbi müstəqilliklə müəyyən edilir. Bu, öz söylərinin təzahürü ilə əlaqələndirilir və onu həyata keçirən subyektin istiqamətindən, təhsilindən, təlimindən, toplanmış təcrübəsindən, temperamentindən, xarakterindən və qabiliyyətlərindən asılıdır.

Özünütəşkilin obyektı istənilən fəaliyyət növü ola bilər: təhsil, tədqiqat, özünütəhsil və peşə. Özünütəşkil təliminin obyektı, proqram materialının mənimsənilməsinin məqsəd və motivləri ilə müəyyən edilmiş və təhsil problemlərini həll etmək üçün intellektual fəaliyyətlər sistemi ilə həyata keçirilən müstəqil təlim fəaliyyətidir.

Özünütəşkilin məqsədləri. Özünütəşkilin əsas hərəkətverici qüvvəsi daxili, fərdi motivasiyalar və istəklərdir. Özünütəşkil etmək aktiv, məqsədyönlü bir prosesdir. Müəyyən bir fəaliyyətin (məsələn, idrak) idarə edilməsinin məqsəd və motivləri ilə istiqamətləndirilir və stimullaşdırılır və onun nizamlı, məntiqi və psixoloji tənzimlənməsi ilə əlaqələndirilir.

Özünütəşkilin məzmunu çoxlu sayda təşkilati problemlərin həllidir. Biz təşkilati vəzifəni belə bir vəzifə adlandırırıq ki, onun həlli zamanı subyekt bir sistem, fərdi temp və fəaliyyət ritmi (məsələn, idrak) uğur qazanmaq məqsədi ilə məntiq seçməlidir.

Özünütəşkilətmə vasitələri müəyyən formalaşma səviyyəsində olan intellektual hərəkətlər və əməliyyatlardır.

Beləliklə, özünütəşkil fəaliyyətlər, qabiliyyətlər və şəxsiyyət xüsusiyyətləri kompleksi kimi təqdim edilə bilər. Buna baxmayaraq, biz özünütəşkili fəaliyyəti planlaşdırmaq, həyat fəaliyyətini təşkil etmək, həyat resurslarını maksimum dərəcədə artırmaq bacarığı ilə əlaqəli insanın fəaliyyəti və bacarığıdır ki, bu da motivasiya, müstəqillik, təşkilatçılıq və qiymətləndirmənin tənqidi olması ilə özünü göstərir.

Özünütəşkil ideyalarının konseptual və metodoloji yeniliyi müxtəlif sistemlərin təkcə kənardan enerji, məlumat, maddə axını ilə deyil, həm də daxili imkanlarından istifadə etməklə

özlərini inkişaf etdirmək qabiliyyətinin tanınması ilə əlaqələndirilir. .

Tədqiqatın göstərdiyi kimi, sinergetik konsepsiya cəmiyyət və onun müxtəlif alt sistemləri, o cümlədən təhsil kimi mürəkkəb, qeyri-xətti, açıq sistemlərin dərinə dərk edilməsinə kömək edə bilər.

Fəlsəfə, pedaqogika və psixologiya üzrə elmi tədqiqatların və lüğətlərin təhlili özünütəşkilin tərifində iki elmi mövqeyi müəyyən etməyə imkan verir. Sinergetik mövqenin nümayəndələri özünütəşkili "açıq qeyri-xətti sistemlərdə baş verən məkan, zaman və ya funksional strukturların kortəbii əmələ gəlməsi və nizamlanması prosesi" kimi müəyyən edirlər. Sosial sistemlərdə özünütəşkilətmə "mürəkkəb dinamik sistemin təşkilinin yaradılması, təkrar istehsalı və ya təkmilləşdirilməsi zamanı məqsədyönlü proses" kimi şərh olunur. Bundan əlavə, hər bir mövqenin tərəfdarları özünütəşkili fərdin müstəqil və rəşional olaraq öz məqsədlərini planlaşdırmaq və həyata keçirmək qabiliyyətini təmin edən keyfiyyətlərin öyrənilməsi və inkişaf etdirilməsi prosesi hesab edirlər. Pedaqoji sistemlər həm sosial, həm də sinergetik sistemlər olduğundan, onlara həm sistem iştirakçılarının sinergetik xüsusiyyətlərini, həm də sistemin layihələndirilməsi və idarə edilməsi prosedurlarını nəzərə almaq lazım olan bir yanaşma tətbiq etmək məqsəduyğundur. Pedaqoji hadisələrin subyekti (şagird, tələbə) özü təbiətə subyektdir və istənilən an pedaqoji prosesin təbiətinə öz parametrlərini daxil edə bilər. Bu vəziyyətdə müəllimin funksiyası interaktiv mexanizmləri işə salmaq və dəstəkləmək, şagirdlərin isə özünü təşkil etmək və özünü həyata keçirmək istəyidir.

Amma özünütəşkilətmə bacarıqlarının inkişafında bir çox tədqiqatlarda müşahidə oluna bilən başqa bir problem, özünütəşkilətmə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi problemi yaranır. Bu mövqedə özünütəşkil statik bir hadisə kimi başa düşülür, burada hesab olunur ki, özünü təşkil etmək bacarıqları formalaşırsa, o zaman insan yüksək performans təmin edən hərəkətlərini məhsuldar şəkildə idarə edə bilər.

Buna yalnız onlarda özünütəşkilatın alqoritmik texnologiyalarında nail olmaq olar, göstərişlərin dəqiq yerinə yetirilməsi əslində gözlənilən nəticəyə gətirib çıxarır.

Bununla belə, bu texnologiyalarda belə, alqoritmlərin işləmədiyi gözlənilməz vəziyyətlərdə

şagirdlərin davranışının gözlənilməz və gözlənilməzliyini istisna etmək olmaz. İnteraktiv təhsil mühitində şagirdlərin yaranan problemlərin həlli üçün başqa yollar və yanaşmalar axtarmalıdır, bunun üçün o, mövcud olanları tez bir zamanda dəyişdirmək və ya yaranan problemləri həll etmək üçün yeni yollar axtarmaq bacarığı kimi mobil özünütəşkilətmə bacarıqlarına ehtiyac duyur.

Bu mövqedən çıxış edərək, interaktiv təhsil mühitinin şagirdlərin mobil özünütəşkilat bacarıqlarının inkişafına töhfə verəcəyini iddia etmək olar. Bu fərziyyə interaktiv təhsil mühitini aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik özünü təşkil edən və özünü inkişaf etdirən bir sistem kimi xarakterizə edən bir sıra elmi müddəalara əsaslanır: iştirakçıların könüllülüüyü, hər kəs üçün özünü təqdim etmək imkanı, dialoji qarşılıqlı əlaqə, vasitəçilik. sosial-mədəni mühit; interaktiv alətlər və texnologiyalardan istifadə, azad düşüncələrin, ideyaların və layihələrin yaranmasının və inkişafının sinergetik xarakteri. İnteraktiv öyrənmənin spesifik xüsusiyyəti xoşməramlılıq, təşəbbüskarlıq və yeni ideyalara açıqlıq və sərbəst fikir mübadiləsi, idrak fəaliyyəti təcrübəsi və praktiki fəaliyyət üsulları mühitinin yaradılmasıdır. İnteraktiv təhsil mühiti yaratmaq üçün interaktiv texnologiyalar təlim məşğələsinin təşkili üçün ardıcıl əlaqəli prosedurlar sistemi kimi lazımdır, şagirdlər arasında maksimum qarşılıqlı əlaqəyə və onların işinin təşkili üçün şəraitə imkan verir, fikirlərin, mənalərin və hərəkətlərin açıqlığına səbəb olur.

Şagirdlərin özünü təşkil etmək bacarıqlarının inkişafında interaktiv təhsil texnologiyalarından istifadə ideyalarının həyata keçirilməsi tədqiqat zamanı aşağıdakı interaktiv texnologiyalar vasitəsilə mobil özünütəşkilat bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi imkanları hazırlanmış və müəyyən edilmişdir: uğurlu insanlar və müəllimlərin nümunələri ilə tanışlıq, şagirdlərin informasiya ilə müstəqil işinə dəstək, qrupla qarşılıqlı əlaqə, layihə və distant texnologiyalar.

Beləliklə, şagirdlərin təşəbbüsünü və fəaliyyətini stimullaşdırmaq və dəstəkləmək üçün interaktiv texnologiyalarda uğurlu insanların və müəllimin özünü təşkili nümunələri özünütəşkil bacarıqlarının inkişafının əsas vasitəsi kimi müəyyən edilmişdir. Müəllimlər öz mülahizələrinin məntiqini və öyrənilən biliyin əsaslandırılmasında öz arqumentlərinin ardıcılığına,

sübutuna və inandırıcılığına nail olmaq üçün göstərdikləri əqli səyi nümayiş etdirməlidirlər. Eyni zamanda, özünütəşkil etmə bacarıqlarının mobil mahiyyəti öyrənilən biliyin mahiyyətinin və təbii əlaqələrinin üzə çıxarılmasına dəyişən yanaşmalardan istifadə prosesində reallaşır. Elmin və iqtisadiyyatın hər hansı bir sahəsində təsvir olunan uğurlu insanların fəaliyyət nümunələri həm zehni hərəkətlər üçün prosedurların işlənilib hazırlanmasında, həm də istənilən insan fəaliyyətində iradi hərəkətlərin motivasiyası üçün istifadə edilə bilər.

Ənənəvi təcrübənin müşahidələri göstərir ki, şagirdlər biliyi informasiyadan ayırmır və ümumiləşdirilmiş biliyi öz mənalara, öz argumentləri və nümunələri ilə izah etməkdə əhəmiyyətli çətinliklərlə üzləşirlər. Apardığımız müşahidələr göstərdi ki, şagirdlərin informasiya ilə müstəqil işini dəstəkləmək üçün interaktiv texnologiyalar metodik və universal özünütəşkil etmə bacarıqlarının inkişafı üçün əhəmiyyətli potensiala malikdir. İdrak hərəkətlərinin universal bacarıqları və prosedurlarının özü məntiqi və hətta alqoritmik olsa da, onların müxtəlif mənbələrdən məlumatlara tətbiqi və informasiyadan bilik çıxarmağın müxtəlif üsulları tələbələri bilavasitə mobil özünütəşkil etmə bacarıqlarına gətirib çıxarır. Distant təhsil texnologiyaları mobil özünütəşkil etmə bacarıqlarının inkişaf etdirmək üçün eyni imkanlara malikdir. Onların səmərəliliyi uzaqdan qarşılıqlı əlaqədə şagirdlərə verilən tapşırıqların kəşfiyyət xarakterindən asılıdır. Bu məqsədlər üçün istifadə olunan biliklərin öyrənilməsi və tətbiqi üsullarının mahiyyətini müəyyən etmək, müxtəlif hadisələri müqayisə etmək, müxtəlif yanaşmalardan istifadə etmək, üstünlükləri və çatışmazlıqlarını müəyyən etmək üçün tapşırıqlar əsaslandırılır. Bu texnologiyalar əsas elmi biliklərin strukturlaşdırılması və şərh edilməsində tələbələrin mobil bacarıqlarının məhsuldar şəkildə inkişaf etdirir.

Qrup qarşılıqlı əlaqə texnologiyalarında interaktivlik bir neçə qarşılıqlı əlaqə mexanizmlərində özünü təşkil etmə bacarıqlarının mobilliyinin inkişafına təsir göstərir: qruplar formalaşdırarkən, qrup tapşırıqlarının mövzunu və xarakterini seçərkən, qrupdakı hər bir şagirdin funksiya və vəzifələrini bölüşdürərkən və yerinə yetirərkən, nə vaxt qrup işinin nəticələrinin əhəmiyyətinin təqdim edilməsi və əsaslandırılması. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu me-

xanizmlər hər hansı bir qrup texnologiyasına xasdır və hətta özünütəşkil bacarıqlarının inkişafına kortəbii təsir göstərir. Özünü təşkil etmə bacarıqlarına mobil xarakter vermək üçün şagirdlərə əlavə şərh təlimatları lazımdır: müəyyən bir qrupa qoşularkən şagird öz imkanlarını, üslubunu və idrak fəaliyyəti sürətini hesablamalı, əlaqələndirilmiş işdə oynadığı rola görə məsuliyyət hiss etməlidir. Qrup işində şagird işinin bu cür parametrləri onun qrupdakı hərəkətlərinin səmərəliliyinə kömək edir ki, bu da mobil özünütəşkil bacarıqlarının əlamətidir.

Layihə əsaslı təlim texnologiyalarının strukturu əməliyyat və axtarış işlərinə əsaslanır. Hər bir layihə yeni ideyanın irəli sürülməsini, yeni məhsulun əldə edilməsinə yönəlmiş məqsəd qoymağı tələb edir ki, bu da şagirdlərin intellektual potensialının səfərbər edilməsini, yeni vasitələrin axtarışını, müxtəlif metodların seçilməsi və istifadəsini, nəticədə ortaya çıxan yenilik və əhəmiyyətin işlənilib hazırlanmasını, təqdim edilməsini və əsaslandırılmasını tələb edir. Eyni zamanda müəllim fasilitator funksiyalarını yerinə yetirir, şagird isə mobil özünütəşkil etmə bacarıqlarının inkişaf səviyyəsini nümayiş etdirir.

Yuxarıdakı elmi mülahizələri və axtarışlarımızın nəticələrini ümumiləşdirərək belə bir fikir söyləmək olar ki, interaktiv texnologiyalarda tələbələrin həll olunan problemlərə münasibətdə öz fikirlərini, münasibətini və qiymətləndirmələrini ifadə etmək, öz fikirlərini, ideyalarını irəli sürmək, öz mövqelərini müqayisə etmək üçün daim şərait yaranır. Başqalarının yanaşmalarını tənzimləyir və öz mövqelərini və ya işlərin görülməsi yollarında dəyişiklikləri aydınlaşdırırlar. Şagirdin müəllimlə, digər şagirdlərlə, müxtəlif üsullarla təqdim olunan məlumatlarla qarşılıqlı əlaqəsi mobil xarakter alır və interaktiv təhsil mühitində yaranan situasiyalardan asılı olaraq özünütəşkil bacarıqlarının çevikliyini və mobilliyini tələb edir.

Problemin aktuallığı. Şagirdlərin müstəqil işi üçün təhsil standartlarına xeyli vaxt sərf edilməsi, tələbələrin özünü təşkili bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi problemini aktual edir. Özünü təşkil etmək, tanınmış pedaqoji tədqiqatlarda fəaliyyətin uğuruna səbəb olan bir insanın öyrəndiyi sifarişli hərəkətlər hesab olunur. Bununla belə, müasir şəraitdə özünü-təşkilat bacarıqları çeviklik, çeviklik və hərəkətlilik tələb edir, çünki mütəxəssisin sərəfəsi yaranan qey-

ri-adi şərait və istehsal vəziyyətləri ilə bağlı daim inkişaf etməlidir.

Problemin elmi yeniliyi. Dərslərdə bu problemlə bağlı əsasən problemin reallaşdırılması üçün sistem işlənmiş və şagirdlərlə birgə fəaliyyətin həyata keçirilmədi formaları müəyyənləşdirilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məktəbdə keys texnologiyasının sistemli şəkildə tətbiqi ona gətirib çıxarır ki, şagirdlər onu təkcə tədris texnologiyası, müstəqil oxumaq, tənqidi düşünmək bacarığı kimi deyil, həm də təşkilatçılıq və tədris metodu kimi tədrisən mənimsəyir. Nəhayət, bu, Avropa və qlobal təhsil məkanlarında və əmək bazarında rəqəbatədavamlı olmaq qabiliyyətinə malik gənclərin hazırlanmasına öz töhfəsini verir.

Nəticə. Beləliklə, gələcək mütəxəssisin peşəkar özünütəşkilatının inkişafı təhsili sahəsində mühüm vəzifə olub şagird şəxsiyyətinin integrativ keyfiyyətinin formalaşmasına yönəldilir, onun sistemli, müstəqil təşkil edilmiş, idrak fəaliyyətini davam etdirməyə yönəlmiş qabiliyyətini xarakterizə edir.

Özünütəşkil etmək, öz fəaliyyətini tərtib etmək, öz imkanlarının aktualaşdırılmasını stimullaşdırmaq, cari və gələcək fəaliyyətini idarə etmək, təhlil etmək və düzəltmək, onun strukturunu və mərhələlərini müəyyən etmək bacarığıdır.

Tədris prosesi zamanı heç kimin köməyinə müraciət etmədən təhsil fəaliyyətini müstəqil təşkil etmək bacarığı inkişaf etdirilməlidir.

Bununla belə, özünütəşkilatın formalaşması prosesi müəyyən pedaqoji iş tələb edir. Müəllim onlara müstəqil fəaliyyət öyrədəcək pedaqoji vasitə və üsullardan istifadə etməlidir.

Yeni humanist-innovativ təhsil növünə keçidin tələblərinə cavab verən innovativ pedaqoji texnologiyalardan birinin məktəblilərin bilik, bacarıq və həyat təcrübəsini mənimsəməsi prosesinə diqqətin yönəldilməsi zamanı, onların dəyişdirilən hal metodu sərəfəyə çevrilir. İnteqrasiya edilmiş yanaşmanın tətbiqinin məqsədəuyğunluğu onunla bağlıdır ki, mahiyyət etibarilə iş üzərində iş innovativ xarakter daşıyır: bu, şagirdlərdən əvvəllər öyrənilmiş materiala əsaslanaraq yeni bilikləri tətbiq etməyi tələb edir, müstəqil hərəkət etmək və qərar qəbul etmək bacarığını inkişaf etdirir, konkret vəzifələri yerinə yetirmək üçün informasiya və kompüter texnologiyalarından istifadə etməklə müxtəlif mənbələrdən yeni məlumatları axtarmaq, toplamaq və tətbiq etmək, tənqidi düşüncəni, yaradıcılıq və özünü inkişaf etdirmək istəyini inkişaf etdirir, müstəqil öyrənmək istəyi və bacarığı formalaşdırır.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, A.N. Pedaqogika (müntəxəbat): Ali təhsil müəssisələri üçün dərs vəsaiti / A.N. Abbasov, R.R. Məmmədov, L.A. Məmmədli. -Bakı: Mütərcim, -2021. -608 s.
2. Abbasov, A.N. Pedaqogika nəzəriyyəsi və tarixi: Ali təhsil müəssisələri üçün dərslik / A.N. Abbasov, L.A. Məmmədli., İ.B. Əmirəliyeva. -Bakı: Mütərcim, -2022. -464 s.
3. Məmmədli, L.A. Pedaqogika nəzəriyyəsi: Ali təhsil müəssisələri üçün dərs vəsaiti / L.A. Məmmədli. -Bakı: Mütərcim, -2022. - 232 s.
4. Əhmədov, H.H. Pedaqogika: Dərslik / H.H. Əhmədov, N.E. Zeynalova. -Bakı: Elm və təhsil, -2016. -456 s.
5. Xəlilov, S. Təhsil, təlim, tərbiyə / S. Xəlilov. -Bakı: Azərbaycan Universiteti, - 2005. -648s.
6. Qurbanov, F. Sinergetik xaosun astandasında / F. Qurbanov. -Bakı: Bakı Universiteti, -2004. -320 s.
7. Бухалова, Н.А. Синергетический подход к исследованию трансформации семьи // Азимут научных исследований: педагогика и психология, -2016. № 3, -с. 336-339.
8. Буданов, В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании.3-изд.,доп. / В.Г.Буданов. -М.:ЛИБРОКОМ, -2009. -с.240
9. Делокаров, К.Х. Синергетическая парадигма: Книга 3. Человек и общество в условиях / К.Х.Делокаров [и др.]. -М.: Прогресс - Традиция, -2003. -584 с.
- 10.Biisova, G.I., & Madaliev, Zh.K. Synergetic Approach in Pedagogy: Problems and Opportunities // Bulletin Series of Pedagogical Sciences, - 2020. № 66(2), - p.19-24.
- 11.Ганжа, Н. В. Синергетическая модель преподавания технических дисциплин в вузе: /диссертация ... канд. пед. наук./ - Орёл: Орловский гос. ун-т, -2018. - 185 с.

Redaksiyaya daxil olub: 10.12.2025